

BÖLÜM 16

OSMANLI MODERNLEŞMESİ VE BASINDA KADIN KİMLİĞİ

Filiz Günderen¹

GİRİŞ

Türklerin İslamiyet'e geçişi ve uyum sağlama sürecinin yaklaşık olarak iki asır sürdüğünü söylemek mümkündür. Osmanlı Orta Asya'dan aldığı Eski Türk gelenek ve kültür envanteri ile İslamiyet'in getirdiği şeri hükümlerce organize olmuştur. Bu bağlamda basında kadın kimliği sosyo-psikolojik olarak kendine münhasır bir yapıya sahiptir. Avrupada meydana gelen feminizmden etkilendiği kadar Tanzimat'ın getirdiği özgürlükçü ortamdan mütevellit islâmın şerî hükümleri âdetince yeni bir bakış açısı kazanmıştır. Nitekim devletin ilk kuruluş yıllarında kadın, Orta Asya Türk gelenek ve göreneklerini halen korumaktadır. Konumuz itibarıyla Osmanlı modernleşmesi ise iki ana minvalde gerçekleşmiştir. Birinci suret Osmanlı'nın kuruluşundan yükselişine kadar devam eden yeni bir medeniyet oluşturma sürecidir. İkinci suret ise duraklamadan yıkılışına kadar uzanan tedbiri süreçtir. Bu iktisapta kadının basında kimlik kazanması imparatorluğun modernleşmesi, eğitim alanında yenilikler, kurumsallaşma ve anayasal denemeler ile iç içe gelişen eylemler bütünüdür.

Bu çalışmada ilk olarak Osmanlı modernleşmesi ile beraber kadının durumu ele alınacak akabinde Osmanlı basınında kadın kimliğine değinilecektir.

OSMANLIDA MODERNLEŞME

Konun mahiyeti bakımından Osmanlı modernleşmesi olarak ifade edilmesinde bir mazur olmayacağı kanaatiyle Osmanlı modernleşmesi nedir, bakmak gerekir. Öncesinde kıtalar arası çok geniş topraklara, yedi denize ve tebaaya hükmeden

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, iliz_tazmanya@hotmail.com, ORCID iD: 0000-0002-0430-2917

Osmanlı'da kadınların batı tarzı eğitim almaları, iş alanlarına dâhil olmaları ve basında söz hakkı elde etmeleri Osmanlı modernleşmesinde mühim bir minvaldir. Nitekim bu surette eğitim zorunluluğu Meşrutiyetten sonra devlet politikası haline getirilmiş, topyekûn eğitim öğretim seferberliğine gidilmiştir. Modernleşmenin ailede ve sosyal hayatta gerçekleşeceğine inan Osmanlı aydınları devletin kalkınması ve modernleşmesi için kadının önemli bir rol üstlendiğini fark etmiştir. Bu aydınlar çıkardıkları gazete ve dergilerde yayınladıkları makale, ekler ile kadının hem İslami hem dünyevi olarak her alanda eğitilmesini düstur edinmişlerdir. Bundan sonra kadınlar ile ilgili meseleleri ele alan gazete ve dergilerin sayısı giderek artmıştır. Eğitim seferberliği, kadınların üniversiteye gitmeleri, aydınların kadın hakları konusunda farkındalıkları, kadın aydınların çalışmaları ve kadrosunun tamamen kadın aydınlardan oluşan dergi ve gazetelerin sayısının artması Osmanlı modernleşmesi kapsamında kadının var olan saygın kimliğinin üzerine başka bir sahada yeni bir kimlik kazandırmıştır. Kadın aydınlar artık basında söz hakkına sahip olmuş, kendi dergi ve gazetelerini çıkarmıştır. Filhakika bu kadın aydınlar dönemin en çok tartışılan Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık fikirlerini ele alırken öte tarafta dünya meseleleri ile yakından alakadar olmuştur. Özellikle Osmanlı kadın aydınlar Avrupa'da tartışılan feminizm ile tanışma fırsatı bulmuş, konuyu dergi ve gazetelerin manşetlerine taşımıştır.

Kadın dergi ve gazetelerde kadın hakları, kadının eğitimi ve kadının statüsü en çok ele alınan konuların başında gelmektedir. Nitekim “*Bir milletin nisvanı derece-i terakkisinin mizanıdır*” ibaresi birçok dergi ve gazetenin manşetinde kullanılmıştır. Osmanlı basının da kadınların yazar, editör ve imtiyaz sahibi olması her ne kadar Osmanlı modernleşmesinde kadına dair öngörülen çıtayı yükseltmişse de kadınların meslek olarak gazetecilik yapmaları ancak Cumhuriyetin ilanından sonra gerçekleşmiştir. Özellikle savaşın patlak vermesi kadınların cephede ve cephe gerisinde ülkenin müdafaasına ve savunmasına katılmalarına neden olmuştur. Savaş yıllarında kurulan kadın dernekleri ve cemiyetler basından ayrı kadınların seslerini duyurabildikleri mecralar haline gelmiştir. Bu durum kadının basında elde ettiği kimliğin uzantısı olarak onu örgütsel bir statü içinde mücadeleci bir kimliğe ulaştırmıştır.

KAYNAKLAR

- Açıkgöz, Ö. (2013). *Osmanlı modernleşmesi iktisadi-siyasi dinamikler ve kırılmalar*. Antalya: Elips Kitap.
- Alakent, B. (2021). *Türk basınında kadın gazetecilerin istihdamında karşılaşılan sorunlar*. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul.
- Alkan, Ö. M. (2017). II. Abdülhamit döneminde matbuat üzerine gözlemler. Fahrettin Gün, Dr. Halil İbrahim Erbay (Ed.). *Sultan II. Abdülhamit Han ve Dönemi* (s. 590- 617) içinde. İstanbul: TBMM Basımevi.

- Altındal, A. (2004). *Türkiye’de kadın*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Başaran, D. (2018). Türk siyasal hayatında tanzimat dönemi. H. Acar (Ed). *Türk Siyasal Hayatı*. (s.83-109) içinde. Ankara: Nobel Yayınları.
- Beşirli, M. (1999). Osmanlı’ da modernleşme ve aydınlar, 1789-1908. *Dergi Park Dini Araştırmalar*, Eylül-Aralık 1999, 2 (5), 131-158.
- Çakır, S. (2011). *Osmanlı kadın hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çoğun, S. (2003). *Türk basınında kadın gazetesinin yeri*. (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi. İzmir.
- Demirel, Ö. (2020). 19. yüzyılda Osmanlı basınında kadının temsili: hanımlara mahsus gazete üzerinden bir değerlendirme. (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi. İstanbul.
- Durmuş, A. (2008). *Geleneksel ve modern hurafeler kışkırtıcılığı kadın*. İstanbul: Nesil Yayın.
- Ebüzzıya, Z. (1989). Alem-î Nisvân. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt, s.2, 362). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Er, T. (2003). *Türkiye’de basın yayın ve tanıtım*. Ankara: Başbakanlık Basın ve Yayın.
- Erdem, Y. T. & Yiğit, H. (2010). *Bacıyan-ı Rum’dan günümüze Türk kadın iktisadi hayattaki yeri*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Erdoğan, A. (2016). *Osmanlı’da yurt dışı eğitim ve modernleşme*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- Erdoğan, M. T. (2010). *Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında medya okuryazarlığının rolü*. T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Gencer, B. (2018). *Gelenekten modernliğe Osmanlı*. İstanbul: Ketebe Yayıncılık.
- Gündüz, U. (2018). *Osmanlı’dan günümüze basın ve modernleşme*. İstanbul: İmge Kitapevi
- Hayta, N. & Ünal, U. (2016). *Osmanlı Devleti’nde yenileşme hareketleri (XVII. yüzyıl başlarından yıkılışa kadar)*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- İşin, E. (2006). Tanzimat ailesi ve modern adâb-ı muâşeret. Halil İncalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ed.). *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* (s.557-575) içinde. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İhsanoğlu, E. (2022). *Osmanlı modernleşmesinde ilk adımlar teknoloji bilim ve eğitim*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- İnan, A. (1975). *Tarih boyunca Türk kadının hak ve görevleri*. Ankara: M.E.B. Yayınları.
- İncalcık, H. (2016). *Osmanlı tarihinde İslamiyet ve devlet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İnuğur, M. N. (2005). *Basın ve yayın tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Kabacalı, A. (2005). *Tanzimat’dan II. Meşrutiyet’e imparatorluk ve nesnel tarihin plazmasından Abdülhamit*. İstanbul: Deniz Kültür Yayınları.
- Karal, E. Z. (2011). *Osmanlı tarihi VI. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karpat, K. H. (2006). *Osmanlı’da değişim, modernleşme ve uluslaşma*. (D. Özdemir Çev.). İstanbul: İmge Yayınevi.
- Kılıç, N. (2019). *Osmanlı kadın dergilerine bir örnek: Müriüvvet*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Kılıçaslan, S. C. & Işık T. (2014). *Toplumsal cinsiyet ve efsaneden gerçeğe Türkiye’de kadın*. İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Koçak, B. (2019). Cumhuriyetin kökenleri: on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı modernleşmesi. *Dergi Park* 3(5), 207-238.
- Koloğlu, O. (2006). *Osmanlı’dan 21.yüzyıla basın tarihi*. İstanbul: Pozitif Yayınları
- Koloğlu, O. (2014). *İlk gazete ve ilk polemik*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Közleme, A., O., (2020). *Batı etkisinde Türk modernleşmesi*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Küçük, C. (2006). Osmanlı İmparatorluğunda millet sistemi ve Tanzimat. Halil İncalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ed.). *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* (s.541.557) içinde. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Lewis, B. (2013). *Modern Türkiye’nin doğuşu*. (Çev. Boğaç Babür Turna), Ankara: Arkadaş Yayınevi
- Mengüç, Y. F. (2020). 1876 Anayasasında (Kanuni Esaside) 1909 Tadilleri. *Adalet Dergisi*, 2020/1 64. Sayı, 671-690.
- Meriç, N. (2000). Kadında meydana gelen değişimlerin tarihselliğinden birkaç kesit. A. Kurtoglu.,

- N. Meriç., M. Gülnaz., N. Şişman., Y. Ramazanoğlu., C. Aktaş., E. H. Toros. & S. Eraslan (Ed.). *Osmanlıdan Cumhuriyete Kadının Tarihi Dönüşümü* (s. 53-79). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Nalcıoğlu, U. B. (2003). *Osmanlı'da muhalif basının doğuşu*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Okuducu, G. (2014). *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Türk kadının kısa tarihi*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2015). *Batılılaşma yolunda*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Öz, M. (2007). *Sosyal hayat Osmanlı toplumu*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Sayı, 33. Osmanlılar (s.532- 538) içinde. İstanbul.
- Öztürk, E. (2017). *Feminist teori ve tarihsel süreçte türk kadını*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Paşa, B. Ö. (1917). *Doğum ve ebelik tarihi*. Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü.
- Sürücü, G. (2008). *Osmanlı kadın dergilerinde kadın dünyası (1908-1914)*. (Yüksek lisans tezi). Eskişehir Anadolu Üniversitesi. Eskişehir.
- Taşcıoğlu, M. (1958) *Kadının sosyal durumu ve kadın kıyafetleri*. Ankara: Akın Matbaası
- Taşkıran, T. (1973). *Cumhuriyetin 50. yılında Türk kadın hakları*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Tokmakçıoğlu, E. (2011). *Türk basın tarihi*. İstanbul: İsim yayınları.
- Toprak, Z. (2014). *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yalın, M. (2023). Osmanlı-Türk anayasal gelişmelerinde sosyal politika. *Adalet Dergisi*, 2 (71), 341-387.
- Zorba, H. A. (2018). Muhadderât ve etfâle mahsus bir Osmanlı dergisi: Âyine Dergi. *Folklor/Edebiyat*, 24 (95), 155-170.